

ՀԱՏՈՒԿ ԱՆՈՒՆՆԵՐՈՒՑ ԿԵՐՏԿԱԾ ՆՈՐԱԿԱԶՄՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ԿԱՂԱՊԱՐՆԵՐԸ ՀՈՎՀԱՆՆԵՍ ՇԻՐԱԶԻ
ՍՏԵՂԾԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՈՒՄ*

ՍԻԼՎԱ ՄԻՆԱՍՅԱՆ (Արցախ)

Բանալի բառեր՝ Հովհաննես Շիրազ, հատուկ անունից կերտված նորակազմություն // նորաբանություն, կաղապար, հատուկ անունից կերտված գոյական, ածական, բայ, ածանցավոր, բարդ, բարդաձանցավոր բառույթներ, բարդ բառույթների բառահիմք, բարդությունների բաղադրիչների ձևաբանական արտահայտություն, բարդությունների բաղադրիչների շարահյուսական հարաբերություններ:

Նախաբան

Հայ մեծանուն բանաստեղծ Հովհ. Շիրազի ստեղծագործություններում¹ հատուկ անուններից (հիմնականում անձնանուն, տեղանուն) բառասերմամբ հարյուրից ավելի նոր բառույթներ² կան: Դրանք հիմնականում բազմաձևույթ հասարակ գոյական, ածական և բայ խոսքի մասեր են: Հատուկ անուններից բառասերմամբ սովորական կաղապարներ են ձևավորվել, որտեղ հնչեղութայամբ ու իմաստաբանական առանձնահատկությամբ իշխում են բայակազմական ածանցներով դրսևորվածները: Բառակազմական հարացույցում հիմնականում երկքայլությամբ, եռաքայլությամբ ձևավորվածներն են: Արարատ, Մասիս, Թոնդրակ, Հայկ, Պառնաս, Վահագն հատուկ անուններից սերված նորակազմությունները (նորակերտություն) առավել գործուն են Շիրազի ստեղծագործական համակարգում և ունեն բազմազան կաղապարներ: Սովորաբար բառակազմական հիմքերից մեկն է հատուկ անուն լինում, բացառություն է թոնդր+ա+արես (Թ, էջ 75)՝ արմատ+հոգակապ+արմատ (ԱՀԱ): Օտար Թուրան (հին միջինասիական տեղանուն) բառույթով միայն հինգ բարդություն

* Ներկայացվել է 02. VI. 2021 թ., գրախոսվել է 12. VII. 2021 թ., ընդունվել է տպագրության 10. IX. 2021 թ.:

¹ Հովհ. Շիրազի ստեղծագործությունների տասնմեկ հատորները թվագրվել են հետևյալ կերպ. հ. 1, 1981, հ. 2, 1982, հ. 3, 1984, հ. 4, 1986, ՀԴ (Հայոց դանթեականը), 1990, Ա (Անի), 2011, Թ (Թոնդրակեցիները), 2014, ՀՀ (Հուշարձան հայրիկիս), 2017, Ա պր. (Անտիպ էջեր, Ա պր.), 2018, Բ պր. (Անտիպ էջեր, Բ պր.), 2019, Գ պր. (Անտիպ էջեր, Գ պր.), 2020 թ.: Այսուհետ հիշյալ հատորներից և գրքերից բերված օրինակների էջերը կնշվեն տեքստում:

² Հովհ. Շիրազի «Հայոց դանթեականի» հատուկ անուններից սերված մի քանի նորաբանություններ (աբելված, կայենված, երևանվել, ազրախլվել, ասորեստանվել, արարատվել, մասիսազալի, մասիսատես, մասիսվել) գրանցված են Արա Թորոսյանի «Հովհաննես Շիրազի «Հայոց դանթեականը» պոեմի նորաբանությունների բառարան» գրքում (Երևան, 2010):

կա. դրանք դիպվածային են ու գեղագիտական արժեքումները քիչ թույլ թուրանահայ (Հ. 2, էջ 218), թուրանաթուր (Թ, էջ 240, 248) և այլն:

Հատուկ անուններից սերված նորակազմությունները Հովհ. Շիրազի ստեղծագործություններում հնչեղ են. հատկապես բայերը³ իրենց ընթացականությամբ ուշադրություն են գրավում: Թոնդրակ տեղանունից սերված⁴ քառասունից ավելի բարդ բառույթ կա: Հատուկ անուններից սերված կաղապարներ հայոց բառապաշարում վաղուց են (երուսողէմանալ⁵ -խաղաղիլ), հիմա համեմատաբար ավելացել են (լինչել՝ линчевать⁶, դոնկիխոտանալ՝ донкихотствовать⁷, հոմերական⁸ և այլն): Հատուկ անուններից սերված բառերը մեծ մասամբ ձևավորվել են գեղարվեստական, հրապարակախոսական ոճերում: Այդ տիպի բառային համակարգը Հովհ. Շիրազի ստեղծագործություններում իր կառուցվածքով տարաբնույթ է: Հատկանունների իմաստային փոխանցումները և ուշադրություն են գրավում, հանդես են գալիս որպես փոխաբերություն, փոխանունություն, խորհրդանիշ և այլն: Ավելի մեծ ճանաչում ունեն այդ տիպի անուններից՝ հուլա (դավաճան, Քրիստոսին դավաճանածը), վասակ (դավաճան՝ Վասակ Սյունեցու նմանը. հայ ազգի համար ատելի՝ վասակյաններ (Ա, էջ 195, Թ, էջ 158), Վասակ (Թ, էջ 43, 262), վասակյանք (նույն տեղում, էջ 276), նոր Վասակ (Ա պր., էջ 94), ձեզ վասակ պիտի ասեմ (նույն տեղում, էջ 179), վասակներ (նույն տեղում, էջ 191), իշխանավոր վասակները (Բ պր., էջ 77), պիտի մարես վասակովդ անդեմ (նույն տեղում, էջ 101), նոր վասակ (Գ պր., էջ 137), աբել՝ անմեղ տուժած (Ծովերին ի՞նչ, թե մորթեց Կայենն Աբել-Հայերին (Բ պր., էջ 110. Կայեն՝ թուրք), Աբելներս (նույն տեղում, էջ 111), Աբելները դեռ խոցված (նույն տեղում, էջ 158) և այլն: Եղեռնի կազմակերպիչների անունները Հ. Շիրազը որպես շների անուններ է գործածել և փոքրատառով գրել «Ահեղ դատաստան» բանաստեղծությունում [Ա պր., էջ 196 (համիդ, էնվեր և այլն)]:

Մի շարք ձևեր բառատարբերակներ են, որոնք ուղղակի գեղագիտական խոսքում տաղաչափական նպատակին են ծառայել [հիմքի, հողակապի (ներույթ) կիրառությամբ], ինչպես՝ Աա// (Աա)ա՝ թոնդր+ուհի (Թ, էջ 117)// թոնդր+ակ+ուհի (Հ. 3, էջ 149, Թ, էջ 69, 110, 130, 187, 205, 209), Ա(աա)// (Աա)(աա)՝ թոնդր+(աղ+ի) (Թ, էջ 71)// (թոնդր+ակ)+(եղ+ի) (նույն տեղում, էջ 184), արմատ+արմատ / արմատ+հողակապ+արմատ՝ թոնդր+աղանդ (նույն տեղում, էջ 48)// թոնդր+ա+աղանդ (նույն տեղում, էջ 131) և այլն:

Հատուկ անուններից սերված նորակազմությունները Հովհ. Շիրազի չափածոյում բառակազմական տարբեր կաղապարներով են դրսևորվել, որտեղ բառույթների ձևութաբանական կառուցվածքների մեծ մասն ածանցայինն է: Դրանց ձևութաբանական բանաձևերում գործածել ենք հայատառ՝ խորհրդանիշները:

³ Տե՛ս Ս. Մ ի ն ա ս յ ա ն. 2004:

⁴ Ս. Ա. Մ ի ն ա ս յ ա ն. 2019:

⁵ Նոր բառգիրք հայկազեան լեզուի, 1979, հ. I, էջ 703:

⁶ Ռուս-հայերեն բառարան, 1954–1958, հ. I–IV, հ. II, էջ 167–168:

⁷ Н. С. Ашукин, М. Г. Ашукина. 1988, с. 105.

⁸ Է. Բ. Ա ղ ա յ ա ն. 1976, էջ 892:

⁹ Է. Բ. Ա ղ ա յ ա ն. 1967, էջ 146:

I. ՀԱՏՈՒԿ ԱՆՈՒՆՆԵՐԻՑ ԿԵՐՏՎԱԾ ՆՈՐԱԿԱԶՄՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԲԱՌԱ-ԿԱԶՄԱԿԱՆ ԿԱՂԱՊԱՐՆԵՐԸ

Հատուկ անուններից սերված ածանցավոր բառույթների կաղապարները Հովհ. Շիրազի ստեղծագործություններում քսանի են հասնում: Այս տիպի կառույցներում ածանցները պարզ ու բաղադրյալ են (երբեմն ածանցավոր բաղադրյալ բառն է հավելվել հատուկ անվանը, այսինքն՝ հատուկ անունից բառասերման գործընթացին ածանցը չի մասնակցել): Հոդակապի (ներույթ) կիրառությունը բարեհնչյունության համար հայերենի օրինաչափություններով է գործել:

Ա. ՊԱՐԶ ԱԾԱՆՑԻ ԳՈՐԾԱՌՈՒՅԹԸ: Հատուկ անունից սերված նորակազմ բաղադրյալ կառույցներում իշխում են բարդ ու ածանցավոր տիպի բառույթները: Բարդը, ածանցավորի համեմատությամբ, քիչ է: Պարզ հատուկ անվանը համադրվել են տարբեր ածանցներ: Ա/ԿԱՆ և մի քանի այլ բառակազմական երկրորդական ձևույթներով ու հատուկ անվամբ կառուցված բառեր նշված են միայն Հ. Բարսեղյանի բառարանում¹⁰ դանթեական և այլն, որին չենք անդրադարձել, միայն Հայկ անունից սերվածն ենք գործածել, քանի որ իմաստային տարբերություն է զգացվում:

Քննվող համակարգում գերակայում են վերջաձանցները: Նախաձանցներից միայն մեկն է՝ ՆԱԽ/Ա-, որը համադրվել է վերջաձանցավոր հիմքին (ԱՀա՝ իսլամ+ա+կան)՝ աՀ (ԱՀա)՝ նախ+ա+իսլամ+ա+կան (Գ պր., էջ 5):

ՎԵՐՋԱԾԱՆՑՆԵՐ

ա) – ԱԾ գոյականակերտ բառակազմական երկրորդական ձևույթը համադրվել է Թոնդրակ հիմքին ու ձեռք բերել «սովյալ տեղանքում կատարված գործողությունը իբրև հատկանիշ» իմաստը, որը կարող է մեկնաբանվել որպես առաջադիմական ընկալվող, բայց հայության կենտրոնացմանը վնասած՝ Աա՝ Թոնդր-ած/ներ (Թոնդրակացածներին, Թ, էջ 244 ժողվե Թոնդրածներին):

բ) – Ա+ԿԱՆ՝ (ԱԱ)Հա՝ (Շիր/ակ+ազ/ն)՝ (չիր+ազ)+ա/կան՝ շիրազականներից (Գ պր., էջ 182), շիրազականներ (նույն տեղում, էջ 253, 255, 286):

գ) Ան- նախաձանց՝ ածանց+արմատ համադրվել է պարզ հատուկ օտար՝ համաշխարհային ճանաչում ունեցող անուններին՝ ան+պառնաս (Բ պր., էջ 194), ան+քարոն (Հ Դ, էջ 39), ան+Հիսուս (նույն տեղում, էջ 122):

դ) – ԵՆ բայակերտ բառակազմական երկրորդական ձևույթը համադրվել է հատուկ անվան բառարմատին՝ Թոնդր(ակ)՝ Թոնդր+ել (Թ, էջ 44), մուշ/մշ+ել (Հ Դ, էջ 123), Մուշս այնտեղ է լուռ մշել (Բ պր., էջ 166), պառնաս+ել՝ Քեզ Մասիսիդ պառնասիլ ... Երգի (բանաստեղծություն – Ս. Մ) սով է Պառնասում ... Սով է հայոց Պառնասում... Քեզ պառնասիլ այն լյառդ, նրա հետ մասիսիս (նույն տեղում, էջ 20): Բաղադրյալ հատուկ անվանը համադրված կառույց (ածանցավոր բառահիմք). (Ա+ա)+ա՝ (հայ)+կ¹¹ (ուկ/իկ)+ել (հ. 1, էջ 234), Բանտից հանեմ Մեծ Հայաստանն այս ազատված Փոքրիս խառնեմ // Գրկելով հողն իմ բովանդակ՝ հայկեմ Անին ու նոր մեռնեմ (հ. 2, էջ 327, Ա, էջ 306): (Թոնդր+ակ)+ել (Թ, էջ 94, 248): Բարդ բառահիմքին՝

¹⁰ Հ. Խ. Բարսեղյան. 1973, էջ 245:

¹¹ Այս անունը համարում են չստուգաբանված:

Տիգրանակերտին համադրվել է բայակերտ պարզ —ել ածանցը (հազվադեպ)՝ [(տիգրան) +ա+ (կերտ)]+ել՝ արտահայտելով ընթացականություն, շարժում՝ մայրաքաղաք դարձնելու աշխատանք, որպես երկիր՝ բարգավաճելու հնարավորություն՝ Բայց հայոց հողում տիգրանակերտեց իր մայր ուստանը (հ. 2, էջ 200)։ Դեր-Ջոր՝ դերգորել՝ Դեր-Ջորի անապատը դառնալ, բնակչությունը ոչնչանալ (ՀԴ, էջ 233)։

ե) — Ի՛ Աա՛ լոխման+ի [Թե լոխմանի եք՝ այս ցավը կիսեք, (ՀԴ, էջ 70)՝ Լոխման բժշկի նման ցավը թեթևացնող]։

զ) — Ի՛ Կ՛ համադրվել է ածանցավոր և բարդ հիմքերին՝ (Աա)ա՛ (թոնդր+ակ)+իկ (Թ, էջ 100), (ԱՀԱ)ա՛ (թոնդր+ա+գլխ)+իկ (նույն տեղում, էջ 72)։

է) — ՅԱ՛ Աա՛ Վահագն+յա՛ (հ. 3, էջ 169), (ՀԴ, էջ 250)։ (Աա)ա՛ (թոնդր+ակ)+յա (Թ, էջ 75, 158, 196, 302)։

ը) — ՅԱ՛Ն՝ «տվյալ հատուկ անվանը պատկանող, նրան յուրահատուկ» իմաստով Աա՛ եփրատ+յան (ՀԴ, էջ 171)։

Ածանցով հատուկ անվանը կցվել է —յան վերջածանցը՝ (Աա)ա՛ (Հայ+կ)+յան¹² [ամենաշատ կիրառվածներից է. (հ. 1, էջ 47, 199, հ. 2, էջ 169, 172, 187), այստեղ Հայկյան-ը անտեղի մեծատառ է գրված, իսկ Սիկունիքը, Հայկունիքը՝ փոքրատառ], զորքն իմ Հայկյան (Ա, էջ 139, 145, 171, Թ, էջ 98, 134, Բ պր., էջ 72), Ումի՞ց է պակաս անզույգն իմ Հայկյան (Գ պր., էջ 106), իմ ժողովուրդը կմնա հայկյան (նույն տեղում, էջ 147), Հայկյան գլուխն առյուծակերպ (Մասիսը) (նույն տեղում, էջ 205), Հայկյան սոխակ (նույն տեղում, էջ 216, 250)։ Նա է անբախտ երազիս արքան՝ Ով ետ կբերի Մասիսը Հայկյան (Գ պր., էջ 272)։ Մաշտոց> (մաշտ+ոց)+յան [ազգագուտ, ազգափրկիչ դեր ունեցող, սրբացող (հ. 1, էջ 234)]։

թ) — ՈՍ՝ օտար ձեկից սերված (իբր այդ տեղանքից լինող մարդ)՝ Աա՛ թոնդր+ոս (թոնդրակեցի, Ա, էջ 189)։ (Աա)ա՛ (Հայ+կ)+ոս (հ. 2, էջ 278, 282, 327, 230, 333, ՀԴ, էջ 87, 116)։

ժ) — ՈՐԵՆ՝ մակբայակերտ ածանց (Հայ+կ)+որ+են (հ. 1, էջ 207, հ. 2, էջ 208, 257)։

ժա) — ՎԱ՛ տեղանքի, տեսակի իմաստ է արտահայտել և սերված է հղումվածեկից. Աա՛ Գյումրի+վա (Հապա գազարը հայրիկիս՝ «չոկոլադը գյումրվա»... (հ. 4, էջ 189)։ Մուշ՝ (մշ+վա)+բոթ (ՀԴ, էջ 96)։

ժբ) — ՈԻՀԻ՛ պարզ ածանցը կցվել է արմատին՝ Աա՛ Գյումրի+ուհի> գյումրուհի (Բ պր., էջ 64), թոնդրուհի (Թ, էջ 117), վանուհի (հ. 3, էջ 55, ՀԴ, էջ 150)։

Ածանցավոր բառին կցված օրինակ է (թոնդր+ակ) +ուհի (հ. 3, էջ 149, Թ, էջ 69, 110, 130, 187, 205, 209)։

Բ. ԲԱՂԱԴՐՅԱԼ ԱԾԱՆՑՆԵՐԻ ԳՈՐԾԱՌՈՒՅԹԸ ՀԱՏՈՒԿ ԱՆՈՒՆԻՑ ՍԵՐՎՈՂ ՆՈՐԱԿԱԶՄՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՈՒՄ։ Պարզ և բաղադրյալ հատուկ անուններին համադրվել է բաղադրյալ ածանց։ Իշխողը — վել (վ+ել) նոր բայակերտ բաղադրյալ ածանցն է։ Այս գործընթացը կես դարից ավել է ու նորակազմություն-

¹² Հ. Բարսեղյանի «Հայերեն ուղղագրական-ուղղախոսական-տերմինաբանական բառարան»-ում նշվածն իմաստով հստակ չէ՝ Հայկի սերնդի՞ն, թե՞ հայությանը։ Հայկը սերված է հայ անունից (տե՛ս Հ. Ա ճ ա ո յ ա ն. 1942, հ. II, էջ 34)։

ներ սերելու բնագավառում գործուն է: Հովհ. Շիրազի ստեղծագործություններում հատուկ անուններից սերված բայերում այս տիպի 36 բառ կա: Ամենաշատը գործառել է Մասիս հատուկ անունից սերված ու շատ կիրառված բայաձևեր: Այն բազմիմաստ բառույթ է և ձեռք է բերել վեհանալ, սրբանալ, հայանալ, դիմացելուն լինել, հավերժանալ, ահազանանալ, կատարյալ դառնալ, հային խորհրդանշել, հարգարժան լինել, ճերմակել իմաստները: Օրինակ՝ Աա (աա)՝ Նառն եմ հայոց իմ լեռների վեր մասիսված Պառնասում, // Ինձ չեք հասնի, ուր էլ հասնեք դեռ դառնալով պոչն այլոց (հ. 1, էջ 327), Այնքան պիտի Մասիս գոռամ, միչև ես էլ մասիսվեմ (նույն տեղում, էջ 359), Լեռներն ավելի վեր բռնեցքվեցին, // Մեկը հիմալայվեց, Մեկը մասիսվեց, // Ու մասիսվելով խոյ գեղեցիկացավ ու վեր խոյացավ (հ. 2, էջ 81) և այլն:

ա) — ԱՆ+ԱԼ բաղադրական-քերականական ածանցը նաև բառակազմական գործառույթ ունի (-վ/ել-ի համեմատությամբ սրա բառակազմական արժեքը նվազ է)՝ Աա (աա)՝ դանթե+(ան+ալ)՝ հանդերձյալ կյանքի աստվածաբանական գործերի նկարագրող, քննարկող դառնալ, թուրքի կատարած գազանուլթյունները քրիստոնյաների՝ հատկապես հայերի նկատմամբ տեսած, հասկացած լինել, հայերի ցեղասպանությունը տեսած, հասկացած լինել, հայերին վշտակցող լինել։ Ո՛ւր ես, ո՛վ Հիսուս, // Օ՛, հասի՛ր, թե դեռ սուրբ է հրեան, // Ե՛կ դանթեանանք, տե՛ս, թե ո՞ւմ կերան... // Ու դեռ հռչվում է հուսալով բազկիդ// Հայոց ազգն է, ահա, երկվորյակն ազգիդ (ՀԴ, էջ 42)։ Ա+ա (ա+ա)՝ Թոնդրո+(ան+ալ) (Ա, էջ 156, 233, 238, Թ, էջ 51, 53, 70, 79, 80, 225)։

Քննվող ածանցը բարդ հիմքին է ավելացել բյուրականապ բառում՝ (ԱԱ)ա/(աա)՝ (բյուր+ակն) +(ան+ալ) [Գ պր., էջ 149 պիտի բյուրականաա. սերված է Բյուրական՝ Բինգյոյ (Հազար լիճ՝ լճակ)]:

բ) – ԱՅԻԻ՝ – արդ բաժանը գոյականակերտ ու ածականակերտ է՝ Աս/(աս)՝ թոնդր+ (ազ+ի) (Թ, էջ 71), թուրան+ (ազ+ի) (Ա, էջ 231):

դ) – ԱՅ+ՅԱԼ՝ սերված զրաբարյան դերբայական երկրորդական ձևույթից (Թոնդր+ակ)+աց+յալ (Հ. 2, էջ 91), Թոնդրակացյալ նոր մեղքերով (Ա, էջ 240, Թ, էջ 200, 233, 235):

դ) – ՆՆ+Ի՝ ածականակերտ ածանց՝ Աա/(աա)՝ արաքս+են+ի¹³ (Բ պր., էջ, 140):

43, 45, 49):

զ) – Ի⁺Բ գոյականակերտ ածանց՝ լոխման⁺(Ի⁺Բ) ճոխ արևելքի (բժշկագետ-ծաղկագետներ, հ. 2, էջ 125):

է – ՅԱՆՔ գոյականակերտ ածանց՝ գրաբարյան հոգնակերտից ձևավորված. (թոնդըր⁺ակ)⁺յան⁺ք (Թ, էջ 119, թոնդրակցիւներ, նրանց կողմնակիցներ):

ը) -Վ/ԱԾ (կրավորաձև -վ/ել ածանցից սերված. հարակատար դերբայի կառույցի քարազույժ)՝ Հագար, հագար հայ Մուսուլմ էլ մշված (ՀԴ, էջ 274):

Թ) -Վ/ԵԼ՝ այս գործուն բառակազմական բարդ ածանցի ձևավորումը հազիվ դարի պատմություն ունի և արդի ժամանակահատվածում ամենազործուն բառակազմական երկրորդական ձևույթն է: Դրանով ու տարաբա-

¹³ *Հ. Խ. Բարսեղյան*. 1973, էջ 134:

դադրիչ հատուկ անուններով ձևավորված կազմությունները Շիրազի ստեղծագործություններում երեք տասնյակից անցնում են: Իրար մերձ կիրառվածներ կան, որոնք աստիճանավորում են նպատակադրված փոփոխային հատկանիշը: Օրինակ՝ գեղագիտորեն շեշտվել է թուրքի չարությունը՝ Թալեթն էլ թուրվեց ... Ձինգիլվեց թուրքը ... էնվերն էլ գորքվեց ... Նոր լենկթեմուրվեց (ՀԴ, էջ 84): Մի այլ տեղ նոր խոսքամիջոցով բարեմիտ արվեստագետների, գիտնականների անունների միջոցով գործողության տեսակներ են արտահայտվում. Խորենացին մենտորվում էր մեզ. // Ամեն մեկս էինք իրար մենտորվում՝ // Հսկայի մեղքը մենք էինք քավում, // Երգի արքայի նման կիսվելով // Կանցներինք, կարծես, կոմիտասվելով (ՀԴ, էջ 85):

Քննվող ածանցն ավելանում է կազմությամբ տարբեր հիմքերի:

1. Հատուկ անուն պարզ հիմքով և -վ/ել ածանցով համադրված բառույթներն ունեն հետևյալ կաղապարը՝ Աա (աա), ինչպես՝ աբել+վել (վ+ել), կայեն+վել (վ+ել)՝ էլ ո՞ւր է խիղճը թեկուզ Հիսուսի, էլ ի՞նչն է անմեռ, // Երբ ջնջեց ողջ իմ հայ աբելված ազգին կայենված մի նեռ (ՀԴ, էջ 122), անդրանիկ+(վ+ել). հերոսանալ իմաստ՝ Անկողմնակալ խաղաղություն, ամենուրվիր օդի պես, // Որ գալիքվեն, անդրանիկվեն, իմ դեռ բարուր յոթն էլ քեզ (Հ. 2, էջ 284): Ո՛վ խաբեություն, ինքդ քեզ փրկած // Սուրբ հայդուկներից խոլ անդրանիկված (ՀԴ, էջ 57), Այսպես թուրքաց գորքը բեկվեց, // Քանզի հայ գորքն անդրանիկվեց (նույն տեղում, էջ 324), աշտիչատ+(վ+ել)՝ սրբատեղի դառնալ, ավելի բարեկիրթ բնակավայր լինել. Հանեց մեր տնից, // Դուրս վանեց, արծվի մեր բույնը խլեց, // Հանեց Տարոնից սուրբ աշտիչատված, // Դուրս վանեց, մեզ էլ դարձուց անաստված (նույն տեղում, էջ 249), արագած+(վ+ել). Արագածված խաղաղություն, դու երբ պիտի մասիսվես (Հ. 2, էջ 286, Ա պր., 189, 196): Արարատ+վ+ել՝ հավերժանալ, դիմացկուն լինել, կատարյալ լինել, հայ խորհրդանշել՝ Հայոց լեզուն արարատված (Հ. 1, էջ 49), Մինչև որ դու էլ վեր արարատվես (նույն տեղում, էջ 98), Հազար օտար լեզվից զատվեց, իր հայ լեզվով արարատվեց (Հ. 2, էջ 172), Յոթ փարսախ մնաց յոթ հազար փարսախ հողից ահարկու, // Հայոց դրախտի յոթը գետերից հազիվ մնաց մի Զանգու, // Վեր արարատված յոթ լեռնապարից մեն մի Արագած (ՀԴ, էջ 52, Ա պր., էջ 171), Վարդան՝ վարդան+վ+ել (հերոսանալ)՝ Դարեր ի վեր հայոց ազգի անխաբ հերոս Վարդան, // Վարդան ... այս անունը թունդ է հանում հայ ոգին, // Ավարայրից Սարդարապատ՝ ծիածանում հայ ոգին, // Վարդանվելով այս էլ ահա տասն ու վեց դար անդադար // Մասիսվել է-ահա՝ ինչու չի մահանում հայ ոգին (Հ. 1, էջ 320). Վարդանվելով պիտի ճշամ // Արդար վճիռ Հայոց դատին (Բ պր., էջ 161, Գ պր., էջ 159): Ամենաչատր գործածված է մասիսվել կաղապարը (մինչև հիմա հրատարակված գործերում չուրջ 32-ից ավելի կիրառություն կա):

2. «Ածանցավոր հատուկ անուն+ -վ/ել ածանց» կաղապարը ներկայանում է ենթակաղապարներով: Ածանցյալները հոգակապով (Ահա) և անհոգակապ են (Աա)ա (աա): Հնչյունափոխված հոգակապով՝ ասոր+ե+ստան)+(վ+ել (ի+ա>ե, որը նշանակում է գրկվել երկիր լինելուց, խեղճ լինել)՝ Մի՞թե չպիտի ապրիլի քսան և չորսին// Մոնչանք հայոց մեծ դատի մասին ... Ասորեստանվես, կորցնես քո ողջ անցյալները հզոր (անեծքը վերաբերում է Թուրքիային, (ՀԴ, էջ 276). անհնչյունափոխ հոգակապով՝ (հուն+ա+ստան)+(վ+ել

(Հունաստան կիրթ երկրի նման դառնալ)։ Եվ դարը դարին սա էլ գեղեցիկ մի նոր ցեղ դառավ, // Եվ Հունաստանվեց մայր իմաստությամբ իր աստվածությամբ (Հ. 2, էջ 28), անհոգակապ կառույց՝ [(Աա)]ա (աա)՝ Աքիլլ (-ես՝ Աա՝ -ես-ը իմաստափոխական ածանց չի գիտակցվում)՝ (վեր / աքիլլ+ես)+վ/ել (մեծ ուժ ունենալ, անպարտ լինել)՝ Օ՝, ճչա՛, Հոմե՛ր, ճա՛յն տուր՝ գա զորքդ..., // Վեր աքիլլեսվի՛ր, ո՛վ երգդ անզուսպ՝ // Որ աշխարհ տանենք հայոց դատն էլ սուրբ, (ՀԴ, էջ 65)։ Մաշտոց՝ մաշտ+ոց)+վ/ել (ազգօգուտ, ազգափրկիչ դեր ունենալ, սրբանալ)՝ Դու (խաղաղություն – Ս. Մ.) իմ հույսի Հայաստանիկ, իմ մաշտոցված սրբություն (Հ. 1, էջ 286)։

3. Բարդ Հիմքով կազմություններից են՝ ա) հարադիր հատուկ անունից բառասերում՝ Դեր-Ջոր, կցվել է բաղադրյալ ածանցը՝ (ԱԱ)ա / (աա)՝ (դեր+զոր)+վ+ել (Դեր-Ջորի անապատը դառնալ, ոչնչանալ, անհայ մնալ)՝ Լուսինն Աստծո հավերժավառիկ կանթեղը վառեց // Մեր գլխի վրա մեր ճամփաներին, // Որ անվախ այցենք հայոց դերզորված մահ-ճամբարներին (ՀԴ, էջ 17)։ Հոդակապով համադրական բարդ հիմք ունեցող հատուկ անվամբ բառասերում (ԱՀԱ)ա / (աա)՝ Ղար+ա+բաղ¹⁴ (քար>ժայռ>լեռ+ սուրբ, աստվածային)՝ (ղար+ա+բաղ)+վ+ել՝ Ղարաբաղված իմ Արցախ (Ա պր., էջ 180)։ Բարդ համադրական անհոգակապ օտար հիմքով հատուկ անվամբ՝ ԱԱ հավելվել է –վ+ել՝ ա+ա բաղադրյալ ածանցը։ Լենկթեմուր՝ (լենկ՝ կաղ, ոչ կանտնավոր քայլող+թեմուր)+վ+ել աշխարհակալ լինել, դառնալ, բռնակալ լինել, անգութ ցեղասպան, մարդասպան լինել, ավազակաբարո լինել։ Թալեաթն էլ թուրվեց՝ վերջին մոր կրծքին հայ վերջին մանկան// Ձինգիզվեց թուրքը՝ «Ձիդճաք հային և ոչ մի վայրկյան», // էնվերն էլ զորքվեց՝ աչքերն էլ հանեց, սպանեց մոր հետ, // Նոր լենկեմուրվեց՝ «Ձախտի- չնչե այս ազգն այսուհետ», (ՀԴ, էջ 84)։

ա) – ՅԻ՝ - ՅԻԻ՝ ա+ա՝ եՅԻԻ>-ցի բարդ ածանց՝ (Աա)ա / (աա)՝ Թոնդրակցի (Թ, էջ 123)։

բ) – ՈՒՆ-Ի-Ք՝ [(հայ+կ)+ուն+ի]+ք] հայկունիք (հայություն ունեցող, կա բյուրաբերդ մի հայկունիք) (Հ. 2, էջ 187)։

Գ. ՀԱՏՈՒԿ ԱՆՈՒՆՆԵՐԻՅ ՍԵՐՎԱԾ ԲԱՐԴՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ։ Հատուկ անուններից սերված բարդ նորակազմությունները Հովհ. Շիրազի ստեղծագործություններում բավական ծավալուն կիրառություն ունեն (միայն Թոնդրակ տեղանունից սերված քառասուն բարդություն կա)։ Այդ տիպի բարդ նորակազմություններն ունեն հետևյալ յուրահատկությունները։

1. Հիմնականում երկարմատ բարդություններ են, որտեղ անհոգակապ կառույցները սակավ են՝ Ա+Ա՝ Թոնդր+աղանդ (Թ, էջ 48)։ այս բառը նաև հոդակապով տարբերակ ունի՝ Ա+հ+Ա՝ Թոնդր+ա+աղանդ (նույն տեղում, էջ 131)։

2. Հատուկ անուններից սերված նորակազմ բարդ բառերի կաղապարում հատուկ անունները նախադաս են, ինչպես չափենցակեր (Գ պր., էջ 238), պառնասացալ (Հ. 1, էջ 333), պառնասալեռ (ՀԴ, էջ 15), պառնասալեղդ (նույն տեղում, էջ 170), սենամայր (Հ. 2, էջ 27), սիսաչափ (Ա պր., էջ 246), սիփա-նահաս, սիփանաչափ, (Հ. 3, էջ 233), վասականենգակերպ (Բ պր., 77) և այլն։

¹⁴ Ս. Ս ա ռ գ ս յ ա ն. 2018, էջ 232։

3. Հատուկ անունները բարդությունում հետադաս շարադասություններ հազվադեպ են, ինչպես՝ Փարիզ՝ մեղսափարիզ (ՀԴ, էջ 20), Մոդոք՝ բազմոդոք (նույն տեղում, էջ 93) (Մոդոքը չար ուժ է՝ զոհաբերություն պահանջող, արևմտասեմական հնագույն աստված էր), ծաղկալան¹⁵ (ծաղկած Վան. Գ պր., էջ 154 թոռս վաղվա ծաղկող Վանն է, // Մայրս՝ Անին ավերակ, // Անին՝ վաղվա ծաղկալանն է, // Մայրս՝ անծիլ ավերակ):

4. Հոդակապով երկբաղադրիչ բարդությունները տարածված են (այս կաղապարում հոդակապի հնչյունափոխություն չկա)՝ Ա+Հ+Ա՝ թոնդր+ա+ աղանդ (Թ, էջ 131), (նույն տեղում, էջ 48), թոնդր+ա+բերան (նույն տեղում, էջ 103), թոնդր+ա+գլուխ (ղեկավար, նույն տեղում, էջ 52), թոնդր+ա+կախարդ (նույն տեղում, էջ 312), թոնդր+ա+նետ (թոնդրակեցիներից ստացված վնաս) (նույն տեղում, էջ 94), թոնդր+ա+քամի (նույն տեղում, էջ 248), թուրան+ա+գեն, (Բ պր., էջ 279), թուրան+ա+հայ (Հ. 2, էջ 218), թուրան+ա+թուր (Թ, էջ 240, 248) և այլն:

5. Հազվադեպ են միայն հատուկ անուններով հիմքերով ձևավորված կազմությունները՝ Ա+Հ+Ա՝ թոնդր+ա+արես¹⁶ (նույն տեղում, էջ 75):

6. Երբեմն բաղադրյալ հատուկ անվան կազմությունը միազնված է լինում: Որպես օրինակ ենք քննում հենց հեղինակի անունը, որը չփոխվում է պարսկական Շիրազ տեղանվան հետ: Այս պարագայում չիրազական բառի ձևափոխական կաղապարը կլինի՝ (ԱԱ)Հա՝ (Շիր/ակ+ազ/ն¹⁷+ա+կան) (Գ պր., էջ 182, 253, 255, 286):

7. Բարդածանցավոր կառույցներում կան հետևյալ կաղապարները.

ա) ածանցավոր հատուկ անուն + պարզ հասարակ անուն, ինչպես՝ Հայկ (Հայկի -կ-ն հավելված է հայ արմատին¹⁸ (Աա) ՀԱ (Հայ+կ)+ա+թաղը նորից դնել (Հ. 1, էջ 200), (Աա)ՀԱ (թոնդր+ակ)+ա+ծին (Թ, էջ 101), (թոնդր+ակ)+ա+մեծ (Ա. Զարեհավանցին՝ ղեկավար, նույն տեղում, էջ 100) և այլն, (ԱՀա)ՀԱ (Հայ+ա+ ստան)+ա+տեր (Հայ գենքի աստված Հայաստանատեր Տիգրանից խոսե՞մ) (ՀԴ, էջ 122):

բ) Պարզ հատուկ անուն+ ածանցավոր անուն՝ ԱՀ(Աա)՝ թոնդր+ա+նոր+ք (Թ, էջ 177), տիգրանազորք (ՀԴ, էջ 232, Տիգրան Մեծ արքան), ԱՀ(Աաա)՝ թոնդր+ա+[(Համ+այն)+ք (Թ, էջ 255)]:

8. Հարաբարդ կազմությունները Շիրազի ստեղծած նորաբանություններում սակավ են՝ արմատ+հոդակապ+ածանց (ստեղծվել է միանգամից, ոչ աստիճանական)՝ վառակ+ա+նենգ+ա+կերպ (Բ պր., էջ 77). իրան+ա+հայ-թուրան+ա+հայ, (Հ. 2, էջ 168, 278)՝ (ԱՀԱ)-(ԱՀԱ):

¹⁵ Հ. Բարսեղյանի «Հայերեն ուղղագրական-ուղղախոսական-տերմինաբանական բառարանում» կա այս ձևը (էջ 440), բայց իմաստը տրված չէ. երևի՝ ծաղկած ավան:

¹⁶ Խոսքը վերաբերում է թոնդրակ եկած առաջադեմ մտածող Շիրակցի Ներսեսին, որը կողմնակից էր հարցերը պայքարով միանգամից լուծելուն: Դրա համար նա նաև կրում էր հունական ռազմի աստծու անունը, այսինքն՝ թոնդրակի ռազմի աստված մակդիրը:

¹⁷ Դ. Գ ա ս պ ը յ ա ն. 2016, էջ 134:

¹⁸ Հայկ՝ հսկա, հայ + ուկ/իկ ածանց:

9. Օտար հատուկ անունների գործառույթը բաղադրյալ բառույթներում մեծ մասամբ ընկալելի է և չի խաթարում հեղինակային ամբողջական նպատակադրումը: Օրինակ, հայ ժողովրդի համար հարգի, արևելյան հին ժամանակների բժիշկ Լոխ/ղմանի անունից սերված երկբաղադրիչ հոգակապով բարդությունը վերաբերում է հիվանդ մարդկանց ցավերն ամոքողի, ամենախելոքի բժշկագիտական գրություններին՝ Ա+Հ+Ա՝ լոխման+ա+գիր (նույն տեղում, էջ 124): Օտար Խալամ հատուկ անունից սերված իսլամ+ա+զուն բարձրաոճ բարդությունը, որն այնքան էլ պատշաճ չէ հայությունը, կիրառված է հանուն հանգի՝ երբ յոթ ազգերն իսլամազուն // Մեր ազգն իրենց ճանկն առել՝ // Հայոց կրոնն ու հայ լեզուն // Ձուլող դժոխք էին դառել (նույն տեղում, էջ 165): Այդ արմատից սերված մի այլ նորակազմություն ևս հանգի համար հոգնակի է կիրառված՝ կարծես շեշտելու դրանց շատությունը՝ Ա+Հ+Ա՝ք՝ իսլամ+ա+սյուն/եր՝ Չորս նիզակաձև իսլամասյուններ՝ // Պաշարել էին վանքը զույգ ազգի, // Որպես գավթիչի քարե դաշույններ՝ // Թրի օրենքով ցեղասպան ազգի (ՀԴ, էջ 59):

II. ՀԱՏՈՒԿ ԱՆՈՒՆՆԵՐԻՑ ԿԵՐՏՎԱԾ ՆՈՐԱԿԱԶՄՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԲԱՂԱԴՐՈՒՄՆԵՐԻ ՁԵՎԱԲԱՆԱԿԱՆ ԱՐՏԱՀԱՅՏՈՒԹՅՈՒՆԸ

Քննարկվող նորակազմություններում հատուկ անուն գոյական բաղադրիչներին համադրվել են՝ գոյական, ածական, բայահիմք, սակավ մակբայ (կապերը միացնված են [օտար նամե (նամակ, գրություն)]¹⁹ բաղադրիչը գեղագիտական հնարանք է հեղինակի կողմից և ստեղծել է խոսակցական ոճ): Այն նաև կապի իմաստ է ձեռք բերում. Գյումրի՝ գյումրի+նամե (Գյումրիի վերաբերյալ)՝ խիղճն է ծնել գյումրինամես, // Որ մարդանաք վերստին (Հ. 4, էջ 176):

Ուրեմն՝ հատուկ անուններից սերված բառերը հիմնականում գոյական, ածական ու բայ բաղադրություններով են, և դրանց նորակազմ բարդությունների բաղադրիչների ձևաբանական կաղապարները հետևյալն են՝ Գ+Գ, Գ+Ա, Գ+Բ, Գ+Կ:

1. Գոյական+գոյական՝ գյումրամայր երևան (Ա պր., էջ 257), դանթեադժոխք (ՀԴ, էջ 49), էնվերազորք՝ էնվերազորքեր՝ գերմանազրահ (նույն տեղում, էջ 293), թոնդրաարես (Թ, էջ 75), թոնդրաաղանդ (նույն տեղում, էջ 131), թոնդրաբերան (նույն տեղում, էջ 103), թոնդրաբողոք (նույն տեղում, էջ 146), թոնդրապուլս (թոնդրակեցիների ղեկավար Սմբատ Զարեհավանցին) (նույն տեղում, էջ 52, 132, 244, 275), թոնդրակամեծ (թոնդրակի մեծավորը՝ Սմբատ Զարեհավանցին) (նույն տեղում, էջ 100), թոնդրանորք (նույն տեղում, էջ 177), թոնդրակաձայն (Գ պր., էջ 111), իրանահայ-թուրանահայ (Հ. 2, էջ 168, 278), իրանաթուխալ (Բ պր., 233):

2. Գոյական+ածական՝ ալարայրասուրբ Վարդանի նման (ՀԴ, էջ 55), դանթեակուռ (նույն տեղում, էջ 38), դանթեակուռ (նույն տեղում, էջ 93), թոնդրախեղճ (Թ, էջ 184), մասիսավիթխար (Գ պր., էջ 242), Հոմեր // Հոմերոս՝ հոմեր+(ընդ+դեմ, Բ պր., էջ 51):

¹⁹ Հ. Ա ճ ա ո յ ա ն. 1977, հ. III, էջ 425:

3. Գոյական+բայահիմք՝ Աքիլլես>Աքիլլ՝ աքիլլավրեժ երթանք, հայր իմ (Հոմերոս–Ս. Մ.) աքիլլավրեժ, // Որ զույգ ականջդ տեսնեն յոթ դժոխք (ՀԴ, էջ 62), եփրատընթաց՝ եվ անցնում էինք եփրատընթաց՝ // Գրի առնելով մեղքերն էլ քրդաց (նույն տեղում, էջ 218), թոնդրակածին (Թ, էջ 101), մասիսատես (ՀԴ, էջ 96), մասիսաբաղձ (Հ. 1, էջ 266) // (Բ պր., էջ 145, 277), մասիսատենչ (Ա պր., էջ 29) // (Գ պր., էջ 143), մասիսածին ազգն իմ հայոց // էլ չտեսնի ոչ մի վայրէջք (Բ պր., էջ 76) և այլն։ Երբեմն զգացվում է դերբայական դարձված լինելը. միայն գոյականների արտահայտությունը չի խաթարում դերբայի ընկալմանը, ինչպես՝ Գ+Գ+(Բ)՝ վարդան+ա+չունչ՝ վարդանի շունչ ունեցող (Հ. 2, էջ 162)։

4. Կապի խնդիր՝ գոյական+կապ՝ մասիսաչափ (նույն տեղում, էջ 171), Վշտից կռացած ամբոխն հայություն ասես ահագին՝ // Մի մասիսաչափ վիթխարի խաչ էր իր մեջքին տանում (ՀԴ, էջ 292, Ա պր., էջ 246, Բ պր., էջ 149), մասիսաչափ աղաքարն էլ // Կհալվի ձուլող ծովում ամբարիշտ (Գ պր., էջ 249), Գյումրի+նամե Գյումրիի վերաբերյալ գրվածը (բանաստեղծություն (Հ. 4, էջ 176)։

III. ՀԱՏՈՒԿ ԱՆՈՒՆՆԵՐԻՑ ԿԵՐՏՎԱԾ ՆՈՐԱԿԱԶՄՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԲԱՂԱԴՐԻՋՆԵՐԻ ՇԱՐԱՀՅՈՒՄԱԿԱՆ ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Հովհ. Շիրազի ստեղծագործություններում կիրառված հատուկ անուններով համադրական բարդությունների բաղադրիչները շարահյուսական տարբեր հարաբերություններ ունեն (համադասական հարաբերությամբ չկան)։ Երբեմն ստորոգումային ու խնդրային հարաբերությունները կարծես մեկտեղվում են՝ ներգործական կամ կրավորական սեռի ընկալմամբ։ Օրինակ՝ լեյլայախար (Խխանի հարս արաբ Լեյլան խաբել է՝ ենթակայական և Լեյլայի կողմից խաբված՝ խնդրային (Հ. 2, էջ 212), պառնասախեղդը (ՀԴ, էջ 170) կարելի է հասկանալ Պառնասը՝ արվեստը, խեղդում է և Պառնասից՝ արվեստի կողմից խեղդվում է (ստեղծագործելու մարմաջ) և այլն։

1. Ստորոգումային թոնդրաչեն (կողմնակի ենթակա՝ թոնդրակացիների շինած, Աշխարհի վաղը դարձնեն թոնդրաչեն) (Թ, էջ 116), թոնդրապղծյալ [թոնդրացիների պղծած (նույն տեղում, էջ 116)], թալեաթաթուրք (ՀԴ, էջ 298), լոխմանազիր մագաղաթների (Հ. 2, էջ 124, բժշկական գրություն)։

2. Ստորադասական

Ա. Գոյականին լրացնող (իշխում է որոշչային հարաբերությունը)։

ա) Որոշչային հարաբերություն՝ թոնդրաորձ (Թ, էջ 208), թոնդրավազր (նույն տեղում, էջ 225), մեղսափարիզ (ՀԴ, էջ 20), վանահուչ (Հ. 3, էջ 66), իրանազեն (Բ պր., էջ 279), սենամայր (Հ. 2, էջ 27), վահագնածով (Ա պր., էջ 240) և այլն։

բ) Հատկացական՝ թոնդրագլուխ (Թ, էջ 52), թոնդրահայր (Սմբատ Զաբհավանցի) (նույն տեղում, էջ 116), թոնդրաորդի (նույն տեղում, էջ 281), թոնդրաորջ (նույն տեղում, էջ 40), տիգրանազորք (ՀԴ, էջ 232), թոնդրահամայնք (Թ, էջ 255), իրանահայ (Հ. 2, 168, 278), իրանաթուխալ (Բ պր., էջ 233), մշվաբոթ (ՀԴ, էջ 96), մասիսատեսիլ իմ սեզ Սիփանը (Հ. 1, էջ 202)։

Բ. Բայական անդամին լրացնող միավորներ.

ա) խնդրային հարաբերություն՝ մասիսատես (ՀԴ, էջ 96), մասիսախեղդ (Բ պր., էջ 183), չարենցակեր (Գ պր., էջ 238), վահագնածին (Հ. 2, էջ 311), վահագնավայել (Ա պր., էջ 70), վասակավայել (նույն տեղում, էջ 48), մասիսատենչ (Բ պր., էջ 29), սիփանահաս (Հ. 3, էջ 233) և այլն,

բ) պարագայական հարաբերություններ՝ դանթեակուռ (ՀԴ, էջ 38), դանթեյուռ (նույն տեղում, էջ 93), եփրատրնթաց (նույն տեղում, էջ 218), թոնդրախորով (Թ, էջ 133), թոնդրակածին (նույն տեղում, էջ 101)՝ թոնդրակում ծնված, խայամախոս թաս (Ա պր., էջ 225):

Եզրակացություն

Այսպիսով՝ Հովհ. Շիրազի կերտած հատուկ անուններով բաղադրյալ նորակազմություններում գերակշռում են ածանցյալները: Իշխում են –վ/ել բառակազմական երկրորդական ձևությամբ սերվածները:

Թոնդրակ տեղանունը բառակազմական ծավալուն կիրառություն ունի: Հատուկ անուններից սերված համադրական բարդ նորակազմ բառերում ձևաբանական ու շարահյուսական քերականական յուրահատկությունները հայերենին հարազատ ձևեր են, միայն տվյալ հատուկ անունը տալիս է իր անվան հետ կապված իմաստաբանական ճանաչողական արժեքումները:

Սիլվա Մինասյան – Բ. գ. Թ., Արցախի պետական համալսարան, ակ. Ս. Աբրահամյանի անվան հայոց լեզվի ամբիոնի դոցենտ: Գիտական հետաքրքրությունները՝ Հովհ. Շիրազի գեղարվեստի լեզվատնային վերլուծություններ, հնչյունաբանություն, բառագիտություն, բայագիտության ուսուցումը բուհում, հատուկ անուններից կերտված բայեր: Հեղինակ է 10-ից ավելի գրքի և 50-ից ավելի հոդվածի: silvaminasyan50@mail.ru

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

Աճառյան Հ. 1942, հ. II, Հայերեն անձնանունների բառարան, Երևան, ԵՊՀ հրատ., 539 էջ:

Աճառյան Հ. 1977, հ. III, Հայերեն արմատական բառարան, Երևան, ԵՊՀ հրատ., 636 էջ:

Աղայան Է. Բ. 1967, Ժամանակակից հայերենի հոլովումը և խոնարհումը, Երևան, ՀՍՍՀ ԳԱ հրատ., 404 էջ:

Աղայան Է. Բ. 1976, Արդի հայերենի բացատրական բառարան, Երևան, «Հայաստան» հրատ., 892 էջ:

Բարսեղյան Հ. Խ. 1973, Հայերեն ուղղագրական-ուղղախոսական-տերմինաբանական բառարան, Երևան, «Լույս» հրատ., 980 էջ:

Գասպարյան Ղ. 2016, Գրականություն (VII դասարան), Երևան, վերահրատարակություն, 136 էջ:

Թորոսյան Ա. 2010, Հովհաննես Շիրազի «Հայոց Դանթեականը» պոեմի նորաբանությունների բառարան, Երևան, «Կռունկ» հրատ., 164 էջ:

Հովհ. Շիրազ. Երկերի ժողովածու, հ. 1, 1981, Երևան, Սովետական գրող, 386 էջ; հ. 2, 1982, Երևան, Սովետական գրող, 352 էջ; հ. 3, 1984, Երևան, Սովետական գրող, 352 էջ; հ. 4, 1986, Երևան, Սովետական գրող, 310 էջ: ՀԴ (Հայոց Դանթեականը), 1990, Երևան, Խորհրդային գրող, 384 էջ: Ա (Անի), 2011, Երևան, ԵՊՀ հրատ., 308 էջ: Թ (Թոնդրակեցիները), 2014, Երևան, «Հայրապետ», 327 էջ: ՀՀ (Հուշարձան

հայրիկիս), 2017, Երևան, «Հայրապետ» 240 էջ: Ա պր. (Անտիպ էջեր), 2018, Երևան, «Հայրապետ» 240 էջ: Բ պր. (Անտիպ էջեր), Երևան, «Էդիտ պրինտ» հրատ., 300 էջ: Գ պր. (Անտիպ էջեր), 2020, Երևան, «Հայրապետ» 320 էջ:

Մինասյան Ս. 2004, Հատուկ անուններից կերտված բայեր, Երևան, «Հայաստան» հրատ., 72 էջ:

Մինասյան Ս. Ա. 2019, Հովհաննես Շիրազի «Թոնդրակեցիները» պոեմը, Ստեփանակերտ, «Դիզակ պլուս» հրատ., 320 էջ:

Նոր բառգիրք հայկազեան լեզուի, 1979, հ. I, Երևան, ԵՊՀ հրատ.:

Ռուս-հայերեն բառարան, 1954–1958, հ. I–IV, Երևան, Հայկական ՍՍՌ Գիտությունների ակադեմիայի հրատ., հ. I, 744 էջ: հ. II, 690 էջ: հ. III, 810 էջ: հ. IV, 800 էջ:

Սարգսյան Ս. 2018, Արցախի բնակավայրերը (ստուգաբանություն) Երևան, 232 էջ:

Ашукин Н. С., Ашукина М. Г. 1988. Крылатые слова. М., Изд. «Художественная литература», 528 с.

СТРУКТУРЫ НЕОЛОГИЗМОВ, ОБРАЗОВАННЫХ ОТ СОБСТВЕННЫХ ИМЕН В ПРОИЗВЕДЕНИЯХ ОВАНЕСА ШИРАЗА

СИЛЬВА МИНАСЯН (Арцах)

Резюме

Ключевые слова: Ованес Шираз, неологизм, образованный от собственного имени, структура, образованные от собственного имени существительное, прилагательное, глагол; сложные, сложнопроизводные слова, основа сложноподпроизводных слов, морфологическое выражение компонентов сложных слов, синтаксические отношения компонентов сложных слов.

В произведениях Ов. Шираза используются более ста сложных неологизмов, образованных от собственных имен. Они произошли от личных имен и топонимов. В этих новообразованных сложных словах преобладают производные структуры. В них использовалось 27 простых и сложных суффиксов, большинство из которых были простыми. Словообразовательные суффиксы *ւ/ել*, которые были недавно сформированы (стали употребляемыми с конца прошлого века), используются и в произведениях Шираза: *մասիւկել*, *աշրաւուկել*, *հայկել*, *հիւսկել*.

Иногда словообразовательный суффикс добавлялся не к собственному имени, а к производному слову добавлялось имя собственное, например, Тигран + а + (зор + к) (армия царя Тиграна, 5232).

Топоним Тондрак широко используется в составных сложных словах, образованных от специальных имен в поэме «Тондракийцы».

В произведениях Ов. Шираза грамматические компоненты вновь образованных составных слов, производных от собственных имен, используются в синтаксических отношениях – это существительные, прилагательные.

тельные, глаголы, редко союзы. В словах этого типа преобладают структуры существительное + существительное.

В произведениях Ов. Шираза, в синтаксических отношениях сложных неологизмов, образованных от собственных имен, функционируют предикационные, определительные, определенные, дополненные и обстоятельственные связи. Здесь преобладают определительные и определенные синтаксические связи, отчасти и дополненные.

Сильва Минасян – к. филол. н., доцент кафедры армянского языка им. С. Абрамяна Арцахского государственного университета. Научные интересы: лингвостилистический анализ творчества Ов. Шираза, обучение фонетике, лексикологии, глаголоведению в вузе, глаголы, образованные от собственных имен. Автор более 10 книг и более 50 статей.
silvaminasyan50@mail.ru

STRUCTURES OF NEOLOGISMS FORMED BY PROPER NAMES IN THE WORKS OF HOVHANNES SHIRAZ

SILVA MINASYAN (Artsakh)

Summary

Key words: Hovhannes Shiraz, neologism formed by proper names / a noun, an adjective, a verb formed by proper names; complex, compound-derivative word, bases of compound-derivative words, morphological expression of compound words, syntactic relations of compound words.

More than a hundred complex neologisms formed from proper names are used in the works of Hovhannes Shiraz. They came from personal names and toponyms. Derivative structures prevail in these newly formed compound words. 27 simple and complex suffixes, most of which simple, were used in them. Derivational suffixes, *վ/ել*, that have been recently formed (have been used since the end of the last century), are used in the works of Hovhannes Shiraz: words *մասիսվել*, *արարատվել*, *հայկել*, *հիսուսվել*.

Sometimes a derivational suffix was added not to a proper name, but a proper name was added to the derivative word, for instance: Tigran + a + (zor + k) (the army of King Tigran, 5232).

The toponym Tondrak is widely used in compound words formed by proper names in the poem "The Tondrakians".

Grammatical components of newly formed compound words derived from proper names in syntactic relations are used in the works of Hovhannes Shiraz – these are nouns, adjectives, verbs, rarely conjunctions. Noun + noun structures prevail in words of this type.

In the syntactic relations of complex neologisms formed from proper names, function as predicative, determinative, definite, supplemented and adverbial connections in the works of Hovhannes Shiraz. It is dominated by definitive and definite syntactic connections, partly supplemented.

*Silva Minasyan – Candidate of Sciences in Philology, ArSU, Associate Professor of the Armenian Language Department named after S. Abrahamyan. Scientific interests: Linguostylistic analysis of the art of Hovhannes Shiraz, teaching phonetics, lexicology, verb studies at the university, verbs derived from proper names. Author of over 10 ten books and over 50 articles.
sivaminasyan50@mail.ru*